

Jazykové toulání po Kokořínsku

Před půl stoletím byla vyhlášena chráněná krajinná oblast Kokořínsko. V r. 2014 se rozšířila o Máchův kraj a její jméno se změnilo na CHKO Kokořínsko – Máchův kraj. Je to logické spojení, protože Kokořínsko bylo pro Karla Hynka Máchu velkým inspiračním zdrojem. V jazykovém koutku bych se ráda přidala ke gratulantům a předala oslavenkyni kytičku drobných lingvistických zajímavostí, které se k této oblasti vážou.

Pravopisu typů chráněných území se věnoval před lety jazykový koutek Velká písmena a zkratky v ochraně přírody (Živa 2014, 3: LIV). Podívejme se tedy rovnou na Kokořín. V publikacích vysvětlujících původ našich zeměpisných jmen se dočteme, že „původní ves je historicky doložena r. 1320 (a to v podobě Kokorzin), kdy se zde připomíná jen dvorec s tvrzí. Jako hrad se Kokořín uvádí až v první polovině 15. století (1427), ačkoli vznikl asi o 100 let předtím. Místní jméno Kokořín je odvozeno přivlastňovací příponou -ín z mužského osobního jména Kokora a znamenalo Kokorův (dvorec).“

Spojitosť mezi osobním jménem určité osoby (prvního majitele, rychtáře, významného osadníka) a místním jménem lidského sídla, tedy dnešním zeměpisným jménem, je jedním z obvyklých zdrojů pojmenování. Příponu -ín známe i z dalších zeměpisných jmen, a to jak zcela zřejmých (jako Libušín, Karlín, Terezín, Žofín), tak zastřešnějších (Boubín, Manětín, Kojetín, Temelín, Hulín, Hloubětín). Stejná přípona se uplatňuje i u slov s obecným významem – označuje místa podle chovaných živočichů (vepřín, hřebčín, kravín, ovčín, včelín). Jméno Kokora je podle stránek Kde jsme v současnosti ojedinelé: v r. 2016 u nás žilo pouze 13 nositelů příjmení Kokora a Kokorová. Novější příručky věnované příjmením toto jméno bohužel nevysvětlují. Antonín Kotík ve studii Naše příjmení (1894) uvádí, že jméno Kokora (stejně jako Kokeš, Koks) má původ ve slovese kokati s významem kokrhati; kokeš je tedy vlast-

1 Hrad Kokořín kolem r. 1890.
Foto F. Krátký (1851–1924)

ně kohout. Podle Kotíka mají vedle Kokořína stejný základ i osadní jména Kokšín, Kokovice, Kokašice, Kokořov a Kokonín. Ve Vokabuláři webovém (elektronickém zdroji slovní zásoby historické češtiny) však sloveso kokati zachyceno není. Podstatné jméno kokeš bylo podle Vokabuláře variantou výrazu kokot a vedle významu kohout znamenalo i mužský pohlavní úd.

Najít odpověď na otázku, co bylo v dávné minulosti přesnou motivací pro to, aby se určitému člověku začalo nějak říkat (z čehož se postupně vyvinulo dnešní příjmení), není jednoduché, někdy zůstáváme v rovině domněnek. Jedno označení mohlo vzniknout na různých místech, v různém čase, v rozdílných sociálních prostředích, proto může mít i několikový význam. To platí i o osobním jménu Kokora.

Ve výkladu o původu názvu Kokořín jsou pro srovnání zmiňovány i moravské Kokory (ves Kokorovy rodiny). Tomuto zeměpisnému jménu je věnována jedna kapitola knihy Divnopolis 2 (Janáč a kol. 2008). Autoři této příručky citují vžitá místní vysvětlení a doplňují je názorem lingvisty. Podle místních obyvatel má jméno Kokory spojitost s plavením klád na říčce Olešnici. Kláda na vodě ležící nebo vodou se plavící se údajně nazývala kokora. Druhé tradované vysvětlení říká, že jméno si ze své německé pravlasti přivezli zdejší zemaní – Kokořští z Kokor (původně de Cocor). Jazykový názor spojuje osobní jméno Kokora s obecným podstatným jménem kokora, které v polském nebo ruském nářečí znamená kleč (kosodřevinu). Lze prý spekulovat, že člověk mohl dostat takové jméno podle malé postavy, ale s jistotou to tvrdit nelze. Jisté je to, že Kokora je doloženo jako staročeské osobní jméno.

A máme tu ještě další výklad, tentokrát od lingvisty Vladimíra Šmilauera v časopise Naše řeč (1940, 2: 53–56). V článku o slovese čeřiti mimo jiné píše, že s ním

souvisí podstatné jméno čečery (rozcuchané vlasy) s hláskovou obměnou kokory s podobným významem, tedy kadeře, prameny vlasů. Podle autora „k základu kokora patří v slovanských jazycích mnoho jmen rozličných rostlin, na nichž pojmenovávající lid viděl něco chlupatého, ježatého, zkadeřeného, rozcuchaného“. K takovým označením patří např. české pojmenování rostliny kokořík (*Polygonatum*), které je prý hojně doloženo už ve středověkých slovnících.

To o říčce Pšovce, protékající Kokořínským dolem, mají etymologové jasno. Vodní tok nese jméno původního hradiště Pšov – hlavního sídla kmene Pšovců. V tomto označení je skryta pšenice, ve staré češtině pše. Pšov byl dvůr, kde se pěstovala pšenice.

V Máchově kraji nemůžeme opomenout Doksy (původně Dokež, Doksa). Jméno je podle příruček velice staré, patří k před-slovanským vrstvám zeměpisných jmen, jež přešla germánským prostřednictvím do češtiny. Slovo pojmenovávalo stojatou vodu, močál, vznikající za dešťů, kdy se rozlévá do okolí. Původně mohlo označovat osadu u vodní plochy (nešlo však o rybník dnes zvaný Máchovo jezero, ten byl založen až v r. 1366).

K Doksům připojím slovtvorný dotaz. Je náležité odvozené přídavné jméno dokský, nebo dokeský? Váháte? Není divu, v textech se setkáváme s oběma možnostmi. Při odvozování totiž někdy dochází k různým typům hláskových změn. Může to být zjednodušení souhláskových skupin, nebo naopak vkládání hlásek. Pokud se před odvozovací příponu -ský dostane souhlásková skupina, základ slova se často rozšiřuje o vkladné e, např. Hamry – hamerský, Kladno – kladenský, Řitka – řitecký. Neplatí to však stoprocentně, proto máme třeba Litomyšl – litomyšlský, Černá – černský. A v některých případech vedle sebe žijí obě možnosti: Telč – telčský i telečský a také Doksy – dokský i dokeský. Doklady z Českého národního korpusu ukazují, že podoba dokský je v běžných textech výrazně frekventovanější.

Místo závěru cituji názor zveřejněný v Naší řeči (1935, 2: 59–60). Myslím, že vhodnější doplnění k článku o trampingu na Kokořínsku (na str. CXVI–CXVIII) si lze těžko představit.

„Slovo tramp se překládá do češtiny slovem tulák (v podstatě ovšem toto slovo neznačí nic jiného než toulavého žebráka), s tím však sportovci nechtějí být spokojeni, neboť slovo tulák je poněkud nelichotivé. Kdybychom však sáhli do starších zásob jazyka, našli bychom snadno výraz, který nemá hanlivého přízvuku. Je to slovo chodec a znamenávalo dříve nejen prostého pěšáka, ale i pocestného bez přístřeší [...] Slova chodec a chodectví jistě neznají špatně a mají tu výhodu, že jsou naše, česká a původní; avšak byla zatlačena výrazy novějšími a nelze očekávat, že by jim dal dnešní usus přednost před módními slovy cizími. Všecky moderní společenské záležitosti jsou v podstatě pouhé obměny a obnovy dávných pospolitých schůzek našich předků a je jisto, že s bohatstvím domácího slovníku vystačíme po té stránce ještě na dlouho.“

Milé Kokořínsko, všechno nejlepší.

Použité zdroje uvádíme na webu Živý.